

Political Behavior / Columbus, Ohio, 1971. – P. 86.

12. Алмонд Г. Сравнительная политология сегодня: Мировой обзор / Г. Алмонд, Дж. Пауэлл, К. Стром, Р. Далтон [Сокр. пер. с англ. А.С. Богдановского, Л.А. Галкиной; Под ред. М.В. Ильина, А.Ю. Мельвиля.]. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 537 с.

13. Бебик В.М. Політична культура сучасної молоді / Бебик В.М., Головатий М.Ф., Ребкало В.М. – К., 1996. – 112 с.

14. Гаджиев К.С. Введение в политическую науку/ К.С. Гаджиев. – М.: «Логос», 2000. – 524 с.

Гарашук Е. В. Методологические принципы исследования феномена политической культуры

Статья посвящена рассмотрению методологических принципов исследования сущности и содержания политической культуры и основных этапов формирования теории политической культуры.

Ключевые слова: политическая культура, политическое поведение, политическая система, политико-культурный подход, общая концепция культуры.

Garashchuk E. Methodological principles of research of the phenomenon of political culture

This paper is devoted to the study of the methodological principles of the nature and content of political culture and the main stages of formation of the theory of political culture.

Keywords: political culture, political behavior, political system, political-cultural approach, the overall concept of culture.

УДК 323.39:316.46

Ярова Євгенія Валентинівна,
доктор філософії в галузі державного управління

ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА ТА ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО: КОРЕЛЯЦІЯ ПОНЯТЬ

Аналізуються основні характеристики дефініцій «політичне лідерство» та «політична еліта». Визначаються особливості феноменів, досліджується їх специфіка та стан в сучасній Україні.

Ключові слова: політична еліта, політичне лідерство, політичний лідер.

Лідерство - універсальний за своєю природою феномен суспільного життя. Воно існує скрізь - у великих і малих організаціях, в бізнесі, і в релігії, в неформальних організаціях, у вуличних зграях і масових демонстраціях. Лідерство властиво будь-якій сфері людської діяльності, для існування і процесу якої потрібне формування керівників і підлеглих, лідерів і послідовників. Політика неможлива без політичних лідерів. Проте їхня діяльність відбувається за певних умов, відмінних залежно від історичних і географічних чинників, типу суспільства загалом (відкрите – закрите), типу політичного режиму (тоталітаризм, авторитаризм, демократія), парадигми розвитку суспільства, рівня його соціально-економічного і технічного розвитку (доіндустріальне, індустріальне, постіндустріальне, інформаційне), типу культури, міри долучення конкретного суспільства до світового співтовариства.

Головним критерієм політичного лідерства є ефективність його дії, результативність, задоволення запитів та інтересів тієї спільноти, яка бачить власну перспективу у його існуванні. Без широкої соціальної підтримки політичне лідерство не може

відбутися. Боротьба за владу і прихід того чи іншого політичного руху або партії до влади, участь в управлінні країною за демократичних умов пов'язані з регулярними виборчими циклами та делегуванням політичних лідерів на керівні державні посади. Отже, політичне лідерство/ керівництво стає однією з форм влади за умов, коли лідери набувають суспільної легітимації, а рухи або партії, їх лідери отримують право на владу.

Еволюція політичного лідерства завжди пов'язана із прагненням заявити про себе, увійти в політичну систему, тобто, формалізувавшись, розширити набутий статус, доповнити його керівництвом [7, с. 80-91]. Спочатку, в примітивних суспільствах, де ще не були виразно виражені і усвідомлені приватні інтереси автономної особи, а існували потреби нерозчленованого цілого (роду, племені), функції лідера були розвинуті слабо. Вони зводилися в основному до забезпечення фізичного виживання общинників.

Зростання різноманітності потреб, появу нових видів діяльності істотно ускладнили соціальні відносини, що зажадало впорядкування поведінки індивідів, гармонізації і узгодження людських потреб і дій. Тоді і з'явився політичний лідер, тобто людина, здатна визначати загальну мету, засоби їх досягнення, організувати процес розподілу ролей і функцій усередині співтовариства.

Інтерес до лідерства і спроби осмислити цей складний і важливий соціальний феномен сходять до глибокої старовини. Так, вже античні історики Геродот, Тацит, Плутарх та ін. ставили в центр історичних оповідань дії видатних осіб - монархів, вождів, полководців - або небожителів - богів.

Платон зображав лідера як людину, відмінну, з природженою схильністю до знання, любов'ю до істини, рішучим неприйняттям брехні. Його відрізняють скромність, благородність, справедливість, душевна досконалість.

Значний внесок в розуміння політичного лідерства вніс Н.Макіавеллі. Одним з перших він дав розгорнений опис лідера-государя, розробив технологію політичної діяльності, лідерської активності. В його трактуванні політичний лідер - це государ, що об'єднує, репрезентує усе суспільство і використовує для збереження свого панування і підтримки громадського порядку будь-які засоби, у тому числі хитрість і силу.

Політичний лідер - це людина, яка керує політичними процесами, впливає на соціальну поведінку індивідів, груп, прошарків і суспільства в цілому. Політичне лідерство - це процес взаємодії, в ході якої одні люди (лідери) знають і виражають потреби та інтереси своїх прихильників і через це володіють престижем і впливом, а інші (їх прихильники) добровільно віддають їм частину своїх владних повноважень для здійснення цілеспрямованого представництва і реалізації власних інтересів.

Політичний лідер - це і центр влади, і «мозок», і «візитна картка» тих сил, які його висувують на елітарні лідируючі позиції, і забезпечують йому постійну, тривалу підтримку. Він - політичний менеджер, що управляє, керівник своїх прихильників.

В структурі політичного лідерства можна виділити три основні компоненти: особисті якості лідера, інструменти здійснення влади, ситуацію, в якій діє лідер, і впливу якого зазнає. Від комбінації цих трьох компонентів залежить ефективність його діяльності. Лідер повинен володіти певними якостями, які дослідники об'єднують в три групи - природні, етичні і професійні. До числа природних якостей відносяться - сила характеру, рішучість, інтуїція, харизма особи. До числа етичних - гуманізм, відповідальність, чесність. До професійних якостей вчені відносять аналітичні здібності, уміння швидко і точно орієнтуватися в обстановці, компетентність, гнучкість, готовність до компромісів, освіченість.

Теоретико-методологічні проблеми дослідження феномена політичного лідерства охоплюють період становлення та розвитку політології як суспільної науки, тобто другу половину XIX століття й усе XX століття. В ці роки відбулося теоретико-методологічне обґрунтування політичного лідерства визначними вченими: М.Вебером, Ж.Блонделем, Г.Лебоном, М.Г.Херманном та іншими. Історіографія політичного лідерства хронологічно

охоплює весь період людської цивілізації, в тому числі й вітчизняну історію від часів давньоруської держави.

Дослідження теорій політичного лідерства дозволяє виділити такі основні концептуальні підходи в аналізі цього феномена.

Одним з перших способів пояснення політичного лідерства, який із певними модифікаціями дійшов до сьогодення, слід вважати особистісні теорії. Практично всі вони виходять з двох базових положень. Перше положення можна сформулювати так: в основі політичного лідерства лежить наявність у окремих суб'єктів політики певної кількості визначених здатностей (рис, властивостей тощо) індивідуального характеру, які дозволяють їм посісти домінуюче становище в групі і реалізовувати в ній власну волю. Друге з цих положень встановлює специфічну модель стосунків між лідером та масами (групою). Відповідно до неї лідер визначається як активний і діяльнісний полюс, а маси – як пасивна речовина, яка виступає матеріалом для реалізації його волі. Серед представників цього підходу можна назвати Д. С. Мілля, Г. Д. Форда, В. Ліппманна, В. Бейджота, Й. Шумпетера, Д. Пламенатза та інших [11, с. 21].

Зрозуміло, що подібне визначення входить у суперечність з такими принципами демократії, як широка участь громадян у політичному житті, їх можливість впливати на прийняття політичних рішень тощо (до речі, серед згаданих авторів на необхідність певної ревізії базових принципів особистісної концепції вказував ще Й. Шумпетер. Саме тому, поряд з особистісною концепцією політичного лідерства, було запропоновано її своєрідний антипод. Маємо на увазі групову концепцію політичного лідерства. Одним з її представників вважається Д. Гемпфіл. Однак, формулюючи власну теорію політичного лідерства, він називає цілий ряд дослідників, які, на його думку, виступили попередниками групової концепції (це І. Бентам, Е. Джексон, Ж-Ж. Руссо). Серед науковців, які розробляли групову теорію політичного лідерства, не можна не згадати імена М. Хермана, Т. Парсонса, Ю. Дженнігса. Основні положення цієї концепції у своїх теоретичних студіях розвинув Р. Стогділл, який спробував описати політичне лідерство в термінах синхронізації взаємних очікувань між членами певної групи, на основі якої виділяється фігура політичного лідера [11, с. 21].

Проте останнім часом, поряд з класичними груповими, ситуаційними та особистісними теоріями політичного лідерства, з'являється й низка нових надзвичайно цікавих інтерпретацій цього феномена, які можна умовно визначити поняттям «інтегративних концепцій». Здебільшого їх розвиток обумовлений появою нових концепцій демократії. В цьому контексті безумовний інтерес становить феномен «сильної демократії» Б. Барбера.

Справді, як цілком слушно зауважує О. В. Скрипнюк в ході аналізу концепції «сильної демократії» Б. Барбера, у своєму розумінні політичного лідерства цей автор схиляється саме до інтегративної моделі, «середнього шляху» між особистісною та колективною інтерпретацією. Більше того, серед численних спроб розробити єдину теорію політичного лідерства можемо зустріти не лише прагнення зняти протиставлення між особистісними та груповими теоріями, але й долучити до пояснення політичного лідерства ситуаційних, психоаналітичних, технологічних та гуманістичних концепцій. В результаті чого отримуємо таку модель опису політичного лідера, яка враховує цілий ряд варіативних величин, що можуть впливати як на формування політичного лідера (його просування до влади), так і сприяти занепадові його політичної кар'єри. Причому кожна з зазначених величин може сягати своєї граничної межі, що автоматично робитиме її визначальною стосовно опису політичного лідерства [6, с. 318].

Функціонування інституції політичного лідерства – показник динамічності політичних відносин, високого рівня розвитку суспільства, його політичної системи. Виникнення політичного лідерства в такому значенні відрізняє сучасні демократичні держави від авторитарних, особливо тоталітарних, держав порівняно легкістю й

чисельністю процесів інституціоналізації. Головна, вирішальна, передумова існування демократичного суспільства і водночас один із конкретних його проявів – наявність у ньому сталого самовідтворювального інституту політичного лідерства.

У політичній практиці західних демократій вплив політичного лідерства/керівництва є одним з важливих чинників культурного та соціального розвитку спільнот і націй. Та за спроби скористатися досвідом лідерства в Україні постають труднощі. Реалії вітчизняного політичного життя свідчать про сутнісну відмінність нинішнього стану політичних, морально-етичних, правових, конституційних, управлінських, структурних (не лідерських за механізмами функціонування) зв'язків і відносин. Багато проблемних питань щодо української еліти виникають у контексті проблем демократизації українського суспільства. Усе це позначається на рівні науково-теоретичної і практичної розробки досліджуваної проблеми в Україні [7, с. 80-91].

Поряд з політичними лідерами найвпливовішими і найактивнішими суб'єктами політики і влади виступають політичні еліти. Феномени політичного лідерства та елітизму тісно пов'язані між собою і взаємно переплетені, як і теорії, що їх відображають. Цей взаємозв'язок ґрунтується на їхній спільній природі. Очевидно, саме тому в західній політології досить часто лідерство розглядається як «демократичне формування» того самого рівня, що й еліта. Водночас під елітою мається на увазі група лідерів.

Виникнення і глибоке обґрунтування елітарних теорій в Україні пов'язане з іменами В. Липинського та Д. Донцова. На проблеми еліт звертали увагу такі вчені з української діаспори, як І. Лисяк-Рудницький, Г. Грабович, Я. Пеленський. В Україні, починаючи з 1990-х років, проблемою еліт у тому чи іншому контексті займалися такі сучасні науковці, як О. Білий, В. Біленко, Д. Видрін, С. Вовканич, Б. Гаврилишин, О. Гринів, В. Добіжа, А. Колодій, І. Курас, Б. Кухта, О. Лазоренко, В. Лизанчук, В. Литвин, В. Малахов, М. Михальченко, А. Пахарев, В. Потульницький, В. Танчер, М. Шульга, Б. Ярош. Елітаристською проблематикою займаються: О. Дергачов, А. Федоров та інші вчені, які досліджували українську «посткомуністичну» еліту. Вагомий внесок у теорію політичної еліти зробили харківські політологи Л. Манжуловська, О. Куценко, Т. Панченко, О. Сазонов, О. Халецька та інші, які вивчають джерела поповнення еліти, способи її формування, взаємодію старої й нової, політичної та економічної еліти, її згуртованість, вплив еліти на трансформацію суспільства.

Вагомий внесок в дослідження сутності, значення та ролі політичних еліт в суспільних процесах зроблено авторами збірника «Еліти і цивілізаційні процеси формування націй» (2006 р.), серед яких, насамперед, слід відзначити праці О. Бабкіної, В. Горбатенка, І. Горбатенко, Г. Зеленько, Л. Кочубей, Ф. Медвідь, Л. Нагорної, М. Обушного, М. Поповича, К. Семчинського, О. Траверсе [9, с. 63-74].

Феномен політичної еліти, а також особливості і специфіка її функціонування в тих чи інших умовах, країнах, регіонах тощо є важливою складовою динаміки соціальної, а з нею і політичної, системи, і, водночас, виступає багатомірним і складним явищем, що характеризує загальний рівень суспільного і політичного розвитку. Еліта, з одного боку, у будь-якому суспільстві є індикатором, який дозволяє визначити ступінь зрілості та структурування суспільства і політики, а, з іншого, у методологічному сенсі може бути тим дескриптором, за допомогою якого можливий опис, інтерпретація та оцінка перспектив політичної системи загалом [11, с. 21].

Як невеликий, але владарюючий прошарок суспільства, еліта існує за певних об'єктивних умов. Розглянемо основні з них:

- наявність психологічних і соціальних особливостей, здібностей, можливостей і бажання брати участь у політиці, що вирізняє людей, робить їх несхожими один на одного;
- існування в кожному суспільстві поділу праці, що, у свою чергу, вимагає професійного управління;
- важливе значення управління праці, її соціальне визнання та відповідне

стимулювання;

- використання управлінської діяльності, праці для отримання певних соціальних пілґ (часто управлінська діяльність пов'язана безпосередньо з розподілом таких пілґ);

- наявність великої кількості громадян, інтереси яких перебувають поза межами політики і які нею абсолютно не бажають займатися та ін.

Політична еліта як найактивніша, компетентна і впливова частина суспільства відіграє ключову роль в політичному процесі. Вона бере участь в розробці і ухваленні стратегічних рішень і керує їх реалізацією, визначає напрями суспільного розвитку, формує оборонну політику країни, представляє країну на міжнародній арені. Вагомою є роль еліти у виробленні тієї або іншої ідеології, у формуванні політичних течій, громадської думки, в мобілізації мас для участі в політичних акціях і рухах.

Політична еліта відіграє надзвичайно важливу роль у досягненні політичного успіху і соціально позитивної спрямованості політичних процесів. Це зумовлено насамперед тим, що вона уособлює найважливіші сутнісні риси політики: владу, авторитет, вплив, керівництво, представництво і відображення суспільно-політичних інтересів. З точки зору суспільного управління, будь-яке суспільство може бути поділене на два основних стани — більшість, якою керують, і меншість, що керує. Відносини між ними є стрижнем усієї політичної історії.

Зрозуміло, що важливою запорукою прогресивного демократичного розвитку новітньої України є формування власної нової, національно зорієнтованої еліти. Адже вільною і незалежною Україна може бути за умови становлення і зміцнення в суспільстві стійкої традиції цілеспрямованого формування духовності, правосвідомості та політичної культури особистості політичного лідера. Для України процес формування політичної культури владної еліти повинен містити як мінімум два чинники – високі етико-моральні якості і високий професіоналізм. Ще В Липинський наголошував, що політична культура – це глибоке усвідомлення елітою свого не просто класового, але національного інтересу і активна творча діяльність з його реалізації в процесі служіння своїй державі та в здобутті політичної влади. Для багатьох представників нинішньої української еліти здобуття влади є самометою, але не державницько-національним прагненням [5].

Формування політичної культури владної еліти — це тривалий і безперервний процес, якісні характеристики якого залежать від багатьох складових. Тому, безумовно, на сучасному етапі та найближчому майбутньому в Україні має сформуватися еліта з високопрофесійних політичних лідерів, яка володітиме стратегічними цілями і волею для їх здійснення. І від того, якими темпами відбуватиметься цей процес, якими якостями оволодіє вона, залежатиме майбутнє української держави.

Література:

1. Бабкіна О.В. Демократичні детермінанти трансформації українського суспільства / О. В. Бабкіна // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй. — К.: ТОВ УВПК «Екс об», 2006. — Т. 2. — С.41-55.
2. Видрін Д. Політика: історія, технологія, екзистенція / Д. Видрін. — К.: Либідь, 2001. — 432 с.
3. Головатий М. Ф. Соціологія політики: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл / М. Ф. Головатий. — К.: МАУП, 2003 — 504 с.
4. Добіжа В.В. Культура політичної участі владної еліти у процесах інституціоналізації громадянського суспільства / В. В. Добіжа // Держава і право: наук. пр. Юридичні і політичні науки. — 2007. — Випуск 37. — С.708-717.
5. Ковалевський В.О. Політична еліта в системі регіональних інформаційних інтеракцій у сучасній Україні / В. О. Ковалевський // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй. Т. 2. — К.: ТОВ УВПК «ЕксОб», 2006 р. — С. 501-511.

6. Скрипнюк О. В. Демократія: Україна і світовий вимір (концепції, моделі та суспільна практика). – К., Логос. – 2006. – 368 с.
7. Траверсе О. О. Політичне лідерство і політичне керівництво в Україні як проблема історичної політології / О. О. Траверсе // Наукові записки /Зб. – Вип. 25. – К.: ІПІЕНД, 2004. – С. 80–91.
8. Шаповал Ю. І. Україна ХХ століття: особи та події в контексті важкої історії / Ю. І. Шаповал. – К.: Генеза, 2001. – 557 с.
9. Юрченко І. Феномен політичного лідерства [Текст] / І. Юрченко // Політичний менеджмент. – 2004. – № 1. – С. 63-74.
10. Ярош Б.О., Ярош О.Б. Загальна теорія політики: Навч. посіб. для студ. спец. «Політологія» вищ. навч. Закладів / Б. О. Ярош, О. Б. Ярош. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2005. – 240 с.
11. Stogdill R. Handbook of Leadership. A Survey of Theory and Research / R. Stogdill. – N.Y., London, 1974. – P. 21

Яровая Е. В. Политическая элита и политическое лидерство: корреляция понятий

Анализируются основные характеристики дефиниций «политическое лидерство» и «политическая элита». Определяются особенности данных феноменов, исследуется их специфика и состояние в современной Украине.

Ключевые слова: политическая элита, политическое лидерство, политический лидер.

Yarova E. The political elite and political leadership: the correlation of concepts

Analyzes the main characteristics of the definitions of «political leadership» and «political elite» Identify features of these phenomena, investigate their specificity and the state in modern Ukraine.

Keywords: political elites, political leadership, political leadership.